

Presentació

Sota el rètol *Gòtic i neogòtic a la ciutat de Barcelona*, el Seminari d'Història de Barcelona va organitzar l'any acadèmic 2001-2002 un curs dirigit per l'historiador de l'art Albert Cubeles i Bonet, que comptà amb la col·laboració d'un bon grapat d'especialistes, que citem per l'ordre de la seva primera intervenció a les sessions: Philip Banks, Antoni Riera, Albert Cubeles mateix, Ferran Puig, Joan Domenge, M. Rosa Terés, Pere Beseran, Anna Molina, Magda Bernaus, Francesc Caballé amb Reinald González, Teresa Vinyoles, Marina López, Joan Ganau i Joan Molet.

Les quatre primeres sessions van ser dedicades a establir algunes de les coordenades històriques que fan entenedora l'esplèndida Barcelona del capvespre de l'Edat Mitjana: l'arrencada urbana que s'havia iniciat a la darrerria del segle X, resseguida per Philip Banks; la cruïlla del segle XIV, una etapa de consolidació institucional que permeté la redefinició de la forma física de la ciutat, estudiada per Albert Cubeles, amb intervenció de Ferran Puig; i la inserció de Barcelona, centre comercial, dins una àrea tan important per a la cultura europea d'aquells segles com era la conca mediterrània, per Antoni Riera. La cinquena sessió, a càrrec de Joan Domenge, abordà el problema de l'especificitat del gòtic meridional i de la seva variant local, com a pas previ a la presentació d'un seguit de recerques arxivístiques i arqueològiques –algunes d'elles encara obertes i per això mateix difícils de plasmar per escrit– sobre diversos edificis barcelonins vinculats a l'estil, seleccionats per tal d'abastar els diferents rengles de la tipologia de construccions urbanes: les esglésies, els palaus del poder civil i els àmbits per a les activitats econòmiques, a més de les fórmules de la construcció ordinària. La part del curs dedicada a l'Edat Mitjana culminà amb una conferència sobre les realitats socials que es desplegaven en aquell escenari, deguda a Teresa Vinyoles. Les quatre darreres sessions –sota la responsabilitat de Marina López, Joan Ganau, Joan Molet i Albert Cubeles, amb el suport de Ferran Puig– traslladaren el centre d'atenció a l'Edat Contemporània i a la seva ambivalent relació amb el patrimoni heretat dels temps medievals: d'una banda, la dinàmica urbana moderna, que empenyia cap a l'enderroc dels edificis gòtics, i, de l'altra, la revaloració de l'estil

i la tendència a utilitzar-ne les formes i també les restes dins un context cultural molt diferent al de la Baixa Edat Mitjana.

Al llarg del curs, la frescor de les conferències va trobar una resposta adequada en un públic nombrós i sempre interessat i donà lloc a un seguit de debats sobre conceptes històrics i sobre metodologia, moderats per Albert Cubeles. A l'hora de plasmar les principals aportacions del curs en el present volum, les reflexions compartides han portat a perfilar encara més els diferents treballs i, en alguns casos, n'han motivat la reorientació. L'esforç individual i col·lectiu de depuració de materials ha permès d'avançar cap a una estructuració explícita del volum en tres parts que, mitjançant el reordenament d'algunes de les peces, porta a la llum els aspectes més debatuts al llarg del curs.

El títol de la primera part, *El paisatge urbà medieval*, troba plena justificació en els paràgrafs introductoris del primer dels capítols. Com diu Banks, l'arquitectura té una vida relativament breu i, en canvi, l'urbanisme és molt durador. El gran escenari de la ciutat medieval era en peu abans que s'hi aixequessin els grans edificis que avui ens semblen complement inseparable i culminació artística d'un concepte de ciutat. I des d'aleshores, junts malgrat les nombroses erosions de l'un i de l'altra, traçat urbà i arquitectura configuren el fons del paisatge de la Barcelona central i ens recorden que, encara avui, la capital de Catalunya té les seves arrels més fondes a l'Edat Mitjana.

Si les aproximacions d'Albert Cubeles a l'emergència d'una política urbanística en els segles XIII i XIV i d'Antoni Riera a les relacions econòmiques de Barcelona amb els països mediterranis en els segles XIV i XV tenen un caràcter purament històric i ens ajuden a comprendre la florida de l'època gòtica, les anàlisis arqueològiques de Francesc Caballé i Reinald González i de Magda Bernaus ens recorden que, darrere les façanes de la Barcelona actual, s'hi conserven, no ja vestigis, sinó les estructures mateixes de la ciutat medieval.

Teresa Vinyoles, bona coneixedora de la vida social de la Baixa Edat Mitjana, tanca la primera part del volum amb una evocació del paisatge urbà, ara vivificat amb la descripció d'un seguit d'episodis de la vida quotidiana, degudament documentats i referits a diferents racons de la ciutat. Amb aquest procediment, la historiadora posa en relleu la inequívoca distància entre aquells temps i els nostres, malgrat la persistència de tantes fites materials que permeten reconèixer la identitat plurisecular de Barcelona.

Aquella ciutat medieval ignorava que, en un futur llunyà (entre el segle XVIII i el XIX), les esglésies i palaus que s'hi construïen serien qualificats de 'gòtics', pels atzars de la nomenclatura històrica; i que, més tard encara (al llarg del segle XX), el mateix adjectiu arbitrari seria estès a tota la cultura i a la resta de les manifestacions socials dels segles XIV i XV. Per això, la segona part, *La identitat gòtica de Barcelona*, contempla la gran arquitectura d'aquell temps principalment a través del filtre de la historiografia de l'art, perquè aquesta línia de crítica estètica i investigació, des del segle XVIII fins a l'actualitat, ha estat la principal conformadora de les imatges canviants de la historicitat gòtica.

Els estudis de Ramon Grau i Marina López i de Joan Domenge afronten, respectivament, l'inici de la revaloració de l'arquitectura gòtica barcelonina, a la darrerria del segle XVIII, i la gènesi de la teoria vigent sobre la matèria, sorgida a l'inici del segle XX. En els dos casos, es fa palès que la recepció de les innovacions crítiques vingudes de fora de Catalunya no fou passiva i que l'originalitat de l'arquitectura eclesiàstica del país ha exigit la concreció de propostes interpretatives diferents a les que podia inspirar el gòtic de l'Illa de França. La continuïtat d'una perspectiva crítica singular es féu palesa també, a les sessions del curs, a través del seguiment de les revaloracions vuitcentistes del gòtic barceloní, i més especialment de l'aproximació romàntica de Pau Piferrer i de la discussió dels conceptes violletians per Joaquim Bassegoda.

El treball de M. Rosa Terés, centrat en la figura de Francesc Marata, un artista que treballà a la catedral de Barcelona i que pot ser vinculat hipotèticament a Claus Sluter, és una bona mostra del caràcter dominant de les actuals recerques monogràfiques sobre l'art gòtic, que miren d'anar més enllà de les visions genèriques i les imputacions aproximatives a través d'estudis documentals centrats en els mestres i els tallers actius a l'època medieval, amb l'objectiu d'establir les influències rebudes per l'art català i la filiació de les pràctiques paleses en el patrimoni artístic local.

La tercera part del volum, *La ciutat moderna i el llegat medieval*, aborda la relació ambivalent de la societat barcelonina contemporània amb l'element gòtic consagrat pels historiadors com un ingredient substancial del caràcter de la ciutat i sotmès, malgrat això, a una forta tensió entre dos impulsos contraposats. D'una banda, la lògica utilitària de l'urbanisme aboca les trames i els edificis antics a la destrucció en pro d'una millora funcional i sanitària de la ciutat que la sobreexplotació del llegat medieval des del segle XVIII féu especialment urgent a mitjan XIX, com ens explica Joan Molet. D'altra banda, la nostàlgia historicista, emergent a la darrerria de la mateixa centúria, aspirava, no sols a la conservació d'aquella herència, sinó també a la seva exaltació i, per tant, a la manipulació del paisatge urbà original d'acord amb els conceptes canviants sobre l'art gòtic. El capítol degut a Joan Ganau Molet permet acostar-se a l'operació més significativa en aquest aspecte dins la ciutat de Barcelona: la constitució d'un 'barri gòtic'.

Si tot el Barri Gòtic és una barreja de vegades inextricable d'elements originals i recreacions més o menys lliures, la Casa de la Ciutat, estudiada minuciosament per Pere Beseran al final del volum, símbol per excel·lència de la Barcelona autònoma de la Baixa Edat Mitjana, és també un aparador que permet veure la interacció concreta entre el substrat gòtic, quallat per una suma d'intervencions diverses en el temps i fins i tot en la concepció, i l'element neogòtic, igualment diversificat i molt més dubitatiu, però alimentat per la consciència compartida que el vocabulari i la sintaxi del gòtic són, efectivament, 'l'estil de la casa'.

Ramon Grau i Fernández